

Cuprins

<i>Lista ilustrațiilor</i>	9
<i>Mulțumiri</i>	11
<i>Introducere</i>	13

IMAGINEA

1. Părintele națiunii: cultul lui Putin	19
2. Rusia mult visată	32
3. Țări, comisari și ce a urmat după ei: noul trecut oficial	41
4. Anii suferinței: imaginea națiunii umilite	53
5. Trăiască Rusia! Realizări și perspective	65

CADRELE

6. Dincolo de fațadă: Putin ca lider	79
7. Loialitate și disciplină: echipa de la Kremlin	97
8. Viața la vârf: averi acumulate fără jenă	111
9. Pumnul economic al statului: „oligarhii” sunt trași la răspundere	123
10. Reforme neduse până la capăt: unii câștigă, cei mai mulți plătesc	132

FRACTURA

11. Punctul de cotitură: reacția față de revoluția de la Kiev	145
12. Peninsula inseparabilă: anexarea Crimeei	163
13. Obsesia transatlantică: probleme cu America	177
14. Tulburări continentale: Rusia pătrunde în Europa	187

CONTROLUL

15. Ordinea politică: partide, alegeri, parlamente	201
16. Presiuni media: televiziunea, presa și internetul	212

17. Puterea blândă a Rusiei: ofensiva globală a carismei	221
18. Opinia publică: potențialul pentru revoltă.....	230

PUTEREA

19. Jocul de popice: doborârea opoziției.....	241
20. Vigilență permanentă: apariția în forță a statului polițienesc	254
21. Modernizarea armatei: o mare putere se pregătește	269
22. Liniște mormântală: Cecenia sub Kadirov	278
23. Instinctul imperial: Moscova și „străinătatea apropiată”	288

AMBIȚIA

24. Șocul economic: sancțiunile occidentale și prăbușirea prețului petrolului	301
25. Pe urmele dragonului: relațiile ruso-chineze	315
26. Războaiele din străinătate: intervenția în Siria	325
27. Ghionturi și îmbrățișări: factorul american	334
28. Alegeri: Rusia și Occidentul	349

<i>Bibliografie</i>	363
<i>Note</i>	377
<i>Indice</i>	423

ROBERT SERVICE

Iarnă la Kremlin[★]

Rusia și a doua venire a lui Vladimir Putin

Traducere de Adina Avramescu

POLIROM
2020

Putin s-a înfuriat și mai tare când secretarul de stat Hillary Clinton a criticat ferm măsurile dure folosite de poliție pentru a pune capăt protestelor de stradă de la Moscova împotriva fraudării de către autorități a alegerilor pentru Dumă din decembrie 2011. „Putin e un hoț!”, strigaseră demonstranții, și „Rusia fără Putin!”. Clinton și-a exprimat obiecțiile în timp ce se afla în vizită în Lituania, într-un discurs despre responsabilitatea guvernelor la „Civil Society Meet and Greet” organizată la Centrul Toleranței din Vilnius. Ea i-a criticat pe conducătorii care văd societatea civilă și organizațiile sale „ca pe niște adversari, nu ca pe niște parteneri”. A vorbit despre „alegerile incorecte pentru Dumă” din Rusia și a criticat amestecul autorităților în monitorizarea imparțială a alegerilor. „Noi suntem ferm convinși că democrația nu se rezumă la alegeri; dar, în absența unor alegeri libere, corecte și transparente, democrația este greu de susținut”, a declarat ea, fără să-l numească pe Putin⁵.

Pe 8 decembrie, la două zile după discursul ei, Putin a simțit nevoia să-i dea replica. Clinton făcuse o evaluare a procesului electoral pentru locurile din Dumă, a spus el, fără să aștepte rapoartele unor observatori internaționali serioși. I-a acuzat pe americani că au cheltuit sute de milioane de dolari pe o campanie de propagandă ostilă⁶. Exagera eforturile americanilor și, în orice caz, ceea ce îl supăra era discursul lui Clinton, nu finanțarea externă americană. Când, mai târziu, Clinton a încercat să-și dea seama de ce era furios, a bănuit că lui Putin nu i-a plăcut că îi făcuse probleme la Vilnius, dat fiind că el nu s-ar fi dus la Ciudad de México ca să-l insulte pe Obama. Probabil, s-a gândit ea, Putin se întrebase: dacă Statele Unite voiau o „resetare”, de ce Obama îi permitea secretarului său de stat să vorbească vrute și nevrute⁷?

Putin se gândea la propria campanie prezidențială. La Moscova aveau loc cele mari demonstrații de la începutul anilor '90 și curentul anti-Putin a continuat să se intensifice după alegerea lui în martie 2012, culminând cu o demonstrație uriașă cu o săptămână înainte de inaugurarea, în mai, a celui de-al treilea mandat al său ca președinte. Poliția i-a arestat pe liderii opoziției Nemțov și Navalnii, care se aflaseră în fruntea protestelor. Toate acestea se întâmplau cu șase luni înainte ca Obama să inaugureze al doilea și ultimul său mandat de președinte.

Conducătorii ruși nu au iertat niciodată intervențiile politice ale echipei lui Obama în ceea ce considerau a fi zona lor privilegiată de influență. Curând a ieșit la lumină o înregistrare a unei conversații dintre

subsecretarul de stat Victoria Nuland și ambasadorul Geoffrey Pyatt în care ea discuta despre componența unui viitor guvern ucrainean. Nuland a respins categoric ideea ca fostul boxer Vitali Kliciko să ocupe un loc în cabinet: „Nu cred că este necesar. Nu cred că este o idee bună”. Pentru conducerea de la Kremlin, aceasta era o dovadă clară a amestecului americanilor⁸. Acest tip de gândire l-a făcut pe Putin să recurgă la arme în februarie 2014. După standardele obișnuite ale diplomației internaționale, prezența și activitatea lui Nuland în centrul Kievului reprezentau un gest ostentativ menit să-i încurajeze pe protestatari într-un moment critic, când Ianukovici se lupta pentru supraviețuire. Nu se știe dacă Obama a autorizat inițiativa Departamentului de Stat, dar Putin judeca lucrurile după ce se întâmpla pe străzile din Ucraina. Era supărat pentru că oficialii americani nu au ezitat să-i încurajeze pe cei care-i făceau probleme lui Ianukovici, iar aceasta era de natură să sporească disconfortul Kremlinului.

Resentimentele față de Washington au ajuns să ghideze întreaga gândire a lui Putin. El a declarat în mod repetat că există o singură putere în lume care amenință interesele Rusiei. Deși a criticat aspru Marea Britanie pentru că acționase împotriva liderilor ruși și a serviciilor de informații, americanii sunt cea mai mare fixație a lui: nu și-a exprimat încă public obiecțiile față de comportamentul Chinei, Arabiei Saudite sau chiar Germaniei – toate aceste țări au pus piedici Rusiei din punct de vedere economic sau diplomatic. Putin își rezolvă problemele cu ele în privat și judecă fiecare pas în politica externă rusească în funcție de ceea ce ar putea câștiga sau pierde în raport cu administrația americană.

El a subliniat cât de greu este să produci schimbări în viața publică americană. După ce a urmărit câteva alegeri naționale americane, a ajuns la concluzia că asupra candidaților există întotdeauna presiunea de a adopta o poziție militantă antirusească: politicienii care caută susținerea partidelor lor politice consideră că este în avantajul lor să condamne conducerea de la Kremlin⁹. Uitați-vă la Obama, a explicat el într-un interviu pentru revista franceză *Figaro*:

...un progresist, un liberal, un democrat. Nu a promis el că va închide Guantánamo înainte să fie ales? Dar a făcut-o? Nu, nu a făcut-o. Și aş putea întreba de ce? Nu a vrut să o facă? El a vrut, sunt sigur că a vrut, dar nu a mers. El a vrut în mod sincer să facă asta, dar nu a reușit, pentru că s-a dovedit a fi foarte complicat¹⁰.

Când Obama a plecat de la Casa Albă, o mulțime de preținși jhadiști au rămas în spatele gratiilor la baza militară cubaneză, fără să aibă parte de vreun proces. Putin a văzut în asta o lecție clară despre limitele puterii prezidențiale în sistemul politic american¹¹.

În martie 2012, Obama încercase să risipească neîncrederea reciprocă împărtășindu-i un secret lui Medvedev – care era președintele Rusiei la acea vreme – la întâlnirea lor de la Seul. Dar nu și-a dat seama, înainte de începerea conferinței lor de presă, că microfoanele din apropiere pot prinde conversația lor. A fost o greșeală care a scos la iveală manevrele ce se făceau departe de ochii publicului:

Obama: În legătură cu toate aceste chestiuni, dar în special cu cea referitoare la apărarea antirachetă, aceasta poate fi rezolvată, însă este important ca el să-mi lase libertate de mișcare.

Medvedev: Da, am înțeles. Am înțeles mesajul dumneavoastră despre libertatea de mișcare. Libertate de mișcare pentru dumneavoastră...

Obama: Acestea sunt ultimele alegeri prezidențiale la care particip. După alegerea mea, voi avea mai multă flexibilitate.

Medvedev: Înțeleg. Îi voi transmite această informație lui Vladimir¹².

Obama voia ca Putin să înțeleagă că, indiferent de ce avea să spună în calitate de candidat la președinție, el își menținea dorința de a încheia o înțelegere cu Rusia cu privire la chestiunile care provocau tensiuni. Resetarea din 2009 întâmpinase o serie de dificultăți, dar trebuia să fie salvată și reactivată. Obama făcuse progrese cu Medvedev. El voia ca aceste relații călduroase să nu înghețe odată cu revenirea lui Putin la Kremlin ca președinte.

Putin a considerat că este bine să rămână precaut. Mitt Romney, desemnat de Partidul Republican să candideze împotriva lui Obama, a declarat că Rusia era „inamicul geopolitic numărul unu”¹³. Dar rivalul învins de Romney, John McCain, era la fel de dur când venea vorba de Putin, acuzându-l pe Obama că a dat dovadă de o slăbiciune periculoasă – iar mai târziu avea să susțină că politica externă a lui Obama a avut drept efect faptul că Putin s-a simțit tentat să pornească aventura sa armată în Ucraina¹⁴. Deși se aștepta să fie o țintă a criticilor pe parcursul campaniei electorale din Statele Unite, Putin a fost deconcertat de modul în care a continuat să se desfășoare politica americană. Pe de o parte, Amendamentul Jackson-Vanik, pe care Congresul american îl adoptase

în 1974, pentru a restricționa comerțul cu țări precum URSS, care încălcau drepturile omului, a fost revocat în decembrie 2012, iar Obama a susținut intrarea Rusiei în Organizația Mondială a Comerțului. Dar mulți kongresmeni și senatori erau în continuare îngrijorați în legătură cu Rusia, astfel că au adoptat Legea Magnițki, care stabilea sancțiuni împotriva celor responsabili de moartea avocatului rus al lui Bill Browder, ca parte a legislației menite să abroge Amendamentul Jackson-Vanik. Reacția imediată a Rusiei a fost un decret al Dumei prin care americanilor li se interzicea să adopte copii ruși. S-a făcut, de asemenea, o listă cu oficiali americani cărora li se interzicea să călătorească în Rusia.

Americanii și-au dat seama și că rușii începuseră să încalce Tratatul privind forțele nucleare cu rază medie de acțiune semnat în 1987. În 2007, Putin își manifestase nemulțumirea față de obligațiile impuse de acesta. În 2014, în condițiile în care criza internațională provocată de situația din Crimeea și din estul Ucrainei s-a adâncit, Washingtonul a emis un avertisment oficial referitor la încălcările de care să făcea răspunzătoare Rusia, inclusiv producerea și desfășurarea de rachete de croazieră cu o rază de acțiune interzisă de tratat. Moscova considera că acuzația era nedreaptă, întrucât nu ținea cont de faptul că unele țări din Asia achiziționau arme cărora capacitatea de apărare rusească trebuia să le facă față. Între timp, au arătat reprezentanții Rusiei, aranjamentele americane pentru instalarea controversatului sistem de apărare antirachetă continuau să se desfășoare în Polonia, Republica Cehă și România. Rușii au afirmat de asemenea că dronele militare americane, care nu existau în anii '80, reprezentau o violare a Tratatului privind forțele nucleare cu rază medie de acțiune.

În ochii lui Putin, Obama fusese întotdeauna o parte a problemei. Deși semnase Noul tratat pentru reducerea armelor strategice și redusese cheltuielile pentru armata americană, el a urmat politica lui Reagan, aprobând un program masiv de modernizare pentru toate tipurile de arme și planificând noi sisteme de rachete și de lansare. Din ultimii ani ai secolului XX, armamentul american îmbătrânise; Obama a decis să schimbe această situație. În acest scop, a fost garantat un buget de cheltuieli imens, de un miliard de dolari, pentru perioada care urmează să se încheie în 2040¹⁵. S-a acordat atenție și pregătirilor pentru războiul cibernetic, emitându-se decrete prezidențiale pentru înființarea unui nou Comandament Cibernetic în 2010¹⁶. Bugetul Pentagonului a crescut. Chiar dacă cheltuielile pentru operațiunile sale contractuale de cercetare

și experimentare din 2014 reprezentau doar jumătate din cele ale companiei Microsoft din același an, nu exista nicio îndoială în privința hotărârii americanilor de a fi cu un pas înaintea potențialilor lor inamici¹⁷. În ianuarie 2017, când a plecat de la Casa Albă, Obama tăiase bugetul apărării în termeni absoluți, însă cheltuielile militare ale Statelor Unite continuau să reprezinte două cincimi din cele globale. Practic nu exista decât o singură superputere¹⁸.

Experiența l-a făcut pe Putin imun la dezamăgirile provocate de conducătorii americani. El are o atitudine nonșalantă, cel puțin în public: „Președinții vin și pleacă și chiar partidele politice se instalează la putere și apoi pleacă. Însă linia politică principală nu se schimbă. Așadar, în general vorbind, nu ne pasă cine va veni la conducere în Statele Unite. Avem o oarecare idee despre ce urmează să se întâmple”¹⁹.

Recomandarea flegmatică a lui Putin este ca oficialii ruși să acționeze pe baza presupuziției că nu va avea loc o îmbunătățire considerabilă a relațiilor cu Statele Unite, indiferent cine se află la Casa Albă. Descrie această situație ca pe „un lucru curios” la care el a trebuit pur și simplu să se adapteze²⁰.

Când vorbește cu politicieni și diplomați americani, Putin are obiceiul să indice CIA și Departamentul de Apărare ca fiind principalii autori ai acțiunilor ostile împotriva Rusiei, care nu face decât să urmărească ceea ce el consideră a fi interesele sale naționale²¹. E atent să nu dea impresia că ar fi vorba de o ranchiună personală și, ocazional, se referă la America numind-o „partenera” Rusiei. Atitudinea lui Putin este atât de contradictorie, încât el îi admonestează pe cei care încearcă să-l „demonizeze” pe George W. Bush²². L-a numit pe Obama „colegul meu” și l-a descris ca fiind un om înțelept²³. Vrea să fie perceput ca un lider politic, atent, care le acordă celorlalți prezumția de nevinovăție. Când vrea, poate să dea impresia că este glasul rațiunii.

În 2008, Putin s-a enervat când Obama, ales recent președinte, l-a asigurat că acțiunile în forță în vederea „schimbării regimului” în alte țări nu mai fac parte din politica americană. Liderului american i-a fost greu să-l convingă că vorbea sincer, iar după ce Statele Unite au intervenit în tulburările care au cuprins Libanul în 2011, Putin i-a spus lui Obama că i-au fost confirmate îndoielile legate de posibilitatea ca politica externă americană să se schimbe²⁴. Presa din Rusia și din America nu a putut să nu observe cât de îndârjiți arătau în iunie 2013, stând alături la Summitul G8 din Irlanda de Nord. În toamna aceluiași an, Obama a

decis să anuleze o întâlnire programată după ce Putin i-a acordat azil politic consultantului IT american Edward Snowden, care publicase mii de documente clasificate înainte de a fugi din Statele Unite²⁵. După Crimeea, ei au vorbit la telefon, dar s-au întâlnit rar. O excepție a fost întâlnirea lor din septembrie 2015, de la sediul Organizației Națiunilor Unite din New York, când au discutat chestiuni dificile, inclusiv situația din Ucraina și Siria. Dar relațiile glaciale dintre Moscova și Washington nu s-au dezghețat niciodată, nici măcar superficial. Niciunul dintre președinți nu l-a invitat pe celălalt în capitala sa. Nu s-au mai întâlnit la niciun summit. Obama îl considera pe Putin o cauză pierdută, iar Putin îl vedea la fel pe el.

Totuși, când pericolele escaladării militare erau mult prea evidente, niciunul dintre ei nu-și permitea să distrugă complet relațiile. John Kerry, succesorul lui Hillary Clinton în funcția de secretar de stat începând din 2012, a făcut câteva călătorii în Rusia, cu misiunea de a convinge Kremlinul că America era cât se poate de interesată de îmbunătățirea atmosferei internaționale. Putin l-a primit cu răceală, iar discuțiile au fost formale și lipsite de amabilitățile din trecut. Așa cum proceda de obicei cu secretarii de stat americani, Putin l-a lăsat pe Kerry să aștepte la întâlnirile programate – o dată a întârziat patru ore. Această lipsă de politețe regulată era o încercare deliberată de a le transmite americanilor că Rusia era o putere de care trebuiau să țină seama²⁶. Dar era și un gest jalnic. Dacă aceasta era singura modalitate prin care Putin putea răni Washingtonul, puterea ruscască era, evident, mai slabă decât voia el să se creadă. În orice caz, Kerry a reacționat cu o stăpânire de sine desăvârșită, demonstrând că manevrele lui Putin erau prea ostentative ca să merite un răspuns. Deși Kerry a avut problemele sale cu Putin, comunicarea directă dintre Moscova și Washington nu a încetat niciodată. În primele cinci luni ale anului 2016, Lavrov a vorbit cu Kerry de peste treizeci de ori și de patru ori s-au întâlnit pentru discuții²⁷.

Un singur înalt oficial american a fost tratat politicos. Acesta a fost secretarul de stat al președintelui Nixon, Henry Kissinger, care, în ciuda vârstei și împotriva înțelepciunii convenționale a politicii externe americane, după evenimentele din Crimeea i-a îndemnat pe politicienii de la Washington să dea dovadă de înțelegere față de interesele regionale legitime ale Rusiei. Kissinger era obișnuit să fie primit cu căldură la Moscova. În calitate de coautor al politicii de destindere a președintelui Nixon față de URSS în anii '70, el a continuat să-i îndemne pe americani